

Eikelmuis

Eliomys quercinus

De eikelmuis heeft een isabelkleurige kop met een scherp zwart oogmasker en een grauwgrijze- tot warmbruine rugvacht. Er is een scherpe scheiding met de witte onderkant. De staart wordt naar het eind toe donkerder en heeft een wit pluimpje. De kop-romplengte is tot 17 cm, de staart tot 15 cm en het lichaamsgewicht tot 120 g (TWISK ET AL. 2010). Met zijn grote ogen, bewegelijke grote oren en lange tasharen rond de snuit en boven de ogen is de eikelmuis aangepast aan een overwegend nachtelijke levenswijze.

Tijdens de voortplantingsperiode vertonen eikelmuizen territoriaal gedrag, maar daarbuiten is er weinig onderlinge agressie. Ze benutten soms gezamenlijk een slaapplek. In mei-juni worden 2-8 jongen geboren; soms is er eind juli een tweede worp. De leefgebieden van mannetjes zijn groter (ca. 7 ha) dan die van vrouwtjes (ca. 3 ha). Hete droge zomers en strenge winters brengen ze slapend door.

Leefomgeving

De eikelmuis wordt aangetroffen in een grote variatie aan biotopen. In Nederland en België bewoont hij, net als in veel andere gebieden in West-Europa, vooral loofbossen op kalkgrond en nabijgelegen tuinen en boomgaarden (STORCH 1978). Dieren in winterslaap worden in mergelgroeven, gebouwen, holle bomen en holen onder de grond aangetroffen. Hoewel de eikelmuis goed klimt en springt, is hij vergeleken met andere slaapmuissorten vooral een bodembewoner.

Voedsel

De eikelmuis is een echte omnivoor. In het Savelsbos in Zuid-Limburg leeft hij hoofdzakelijk van kevers, miljoen-

poten en slakken, maar ook van gewervelden zoals muizen en vogels, zoals bleek uit analyse van uitwerpselen (KUIPERS ET AL. 2012). In het voorjaar bevatten de keutels meer resten van gewervelden, kevers, slakken en bloemen dan in het najaar. De eerste zaden van bessen en vruchten, zoals braam, framboos en vlier, werden begin augustus gevonden. In de loop van augustus nam het aandeel uitwerpselen met zaden toe tot 90% maar zakte daarna weer sterk. Eikelmuizen in bossen lijken dus afhankelijk van een rijke ongewervelde fauna in de strooisellaag. Voor het opvetten voor de winterslaap wordt overwegend overgeschakeld op fruit (JENRICH ET AL. 2010).

Areaal

De eikelmuis had voorheen een ruime Europese verspreiding, maar nu omvat het (delen van) Zuidwest-, Midden- en Noordoost-Europa en aangrenzend Rusland. Het gebied is met name naar het oosten toe sterk verbrokken (FILIPPUCCI 1999). De afgelopen decennia is het areaal met zo'n 50% afgenomen (TEMPLE & TERRY 2007), maar de afname is in het oosten mogelijk al 150 jaar eerder ingezet. Voor de Duitse deelstaat Saksen is het uiteenvallen van het areaal goed gedocumenteerd (BÜCHNER 2009).

▶
Eikelmuis.
Foto: Bram Conings.
Garden dormouse.

Voorkomen in Nederland

Prehistorie

In de groeve De Henkeput in het Savelsbos zijn subfossiele resten gevonden van ten minste drie eikelmuizen (SCHROEVERS-KOMMANDEUR & DE JAGER 1966), maar de ouderdom van deze resten is onbekend. Daarnaast is een schedelrest van een eikelmuis gevonden in een waterput van de Romeinse nederzetting in Valkenburg (ZH) (LAARMAN 1987). Het is echter waarschijnlijk dat dit dier van elders is aangevoerd: de Romeinen hielden eikelmuizen in potten (gliraria) voor de consumptie (VALDEN 1999).

Historische gegevens tot 1946

De oudst bekende waarnemingen uit circa 1870 komen uit de Limburgse gemeenten Eijsden en Sint Geertruid (DUBOIS 1910), waarschijnlijk vooral uit de omgeving van het huidige Savelsbos. Thijsse (1898) vond een exemplaar bij Gulpen en vernam dat eikelmuizen soms in boomgaarden en tuinen zo algemeen waren dat men meende ze te moeten bestrijden. Ritzema Bos (1911) beschreef het voorkomen in Valkenburg, op de Sint-Pietersberg en bij Gronsveld. Eykman (1937) bevestigde de eerdere bevindingen en voegde waarnemingen toe uit het Boven-Geuldal, Valkenburg en Meerssen.

Periode 1946-1969

In deze periode was de eikelmuis nog algemeen in het eerder bekende verspreidingsgebied in Zuid-Limburg, dat voornamelijk, maar niet uitsluitend, westelijk van de Geul lag. Waarnemingen werden vooral bij toeval gedaan, zoals bij controle van nestkasten. Zo werden bij een controle van 65 nestkasten in het Savelsbos 15 eikelmuizen aange troffen (VLUGGEN 1966). Ook werden dieren waargenomen tijdens vleermuistellingen in de mergelgroeven van het noordelijke Geuldal (A. Voûte pers. med.) en op allerlei verborgen plekken in gebouwen.

Periode 1970-1988

In deze periode zijn sterke veranderingen in zowel het aantal dieren als in de verspreiding opgetreden. Werden er in de tweede helft van de jaren 1960 in Limburg gemiddeld

nog 30 exemplaren per jaar waargenomen, in de tweede helft van de jaren 1970 was dit gedaald tot slechts enkele individuen. In hoeverre bij deze achteruitgang een waarnemerseffect een rol speelde is onduidelijk: in 1965 werden bij controles van nestkasten in het Savelsbos en het Gerendal bijna 40 eikelmuizen gevonden, maar in 1974 en 1975 geen enkele (FOPPEN ET AL. 1989). In de jaren 1980 kromp het areaal in ons land in zuidwestelijke richting (FOPPEN 1991).

Periode 1989-2012

In de jaren 1990 beperkte het voorkomen van de eikelmuis zich tot Amby-Dellen, de Sint-Pietersberg, het Cannerbos en het Savelsbos. Gericht onderzoek in 2003 leverde daar geen enkele vondst op, maar wel zijn bij toeval drie foeragerende, vermoedelijk jonge dieren gezien in een boomgaard bij het Savelsbos (BEKKER ET AL. 2004). Uitgebreid onderzoek in 2007 bevestigde de aanwezigheid van enkele eikelmuizen in het Savelsbos (VERHEGGEN & KLEES 2007). Vervolgonderzoek bracht deze laatste populatie beter in beeld; zo

Eikelmuizen in een nestkast.
Foto: Dick Klees.
Garden dormice in a nestbox.

Slapende eikelmuis.
Foto: Wesley Overman.
Sleeping garden dormouse.

werd in het voorjaar van 2010 door middel van vangst-terugvangst het aantal dieren berekend op 69 (DEKKER 2010). In de periode 1990-2005 zijn er enkele eikelmuisen uit westelijk Zeeuws-Vlaanderen bekend (BEKKER 2010A). Deze vondsten sluiten aan bij een fase van uitbreiding naar het noorden in de Belgische duinen vanuit het kernleefgebied ten zuiden van de IJzer (VAN GOMPEL 1992).

Na 2012

Waar in het Savelsbos de afname van het aantal eikelmuisen in de periode 2010-2012 nog geleidelijk verliep, bleek de voorjaarsstand er in 2013 gehalveerd. In 2014 heeft de afname zich voortgezet, zij het minder dramatisch. Gemiddeld daalde het aantal dieren sinds 2010 met ongeveer 20% per jaar. In Zeeuws-Vlaanderen zijn geen eikelmuisen meer aangetroffen.

Veranderingen en oorzaken

De aantallen zijn sterk afgenomen en dat geldt ook voor de verspreiding. Met de aanwezigheid van een klein aantal dieren in nog maar één bosgebied is de Nederlandse populatie uiterst kwetsbaar geworden. Het potentiële areaal is verbrokkeld geraakt en de aanleg van het Albertkanaal (1931-1939) heeft de oorspronkelijke populatie op de westelijke Maasoever geïsoleerd.

Bij de recente achteruitgang kunnen meerdere oorzaken een rol spelen, zoals de grote afname van beschikbaar voedsel in het agrarisch gebied, vooral van de ongewervelde fauna door toepassing van chemische bestrijdingsmiddelen en het verdwijnen van hoogstamboomgaarden en oude en ruige hagen met bramenstruweel (CORTENS &

VERBEYLEN 2009). Ook kan door genetische isolatie de voortplanting verminderd zijn. Verdere vestiging in Zeeuws-Vlaanderen wordt niet meer verwacht, aangezien onderzoek in de periode 2006-2008 aantoonde dat de eikelmuis ook in Vlaanderen is afgenomen (CORTENS & VERBEYLEN 2009).

Bedreigingen en bescherming

Het aantal individuen is inmiddels zo gering dat aan een aanstaand verdwijnen nauwelijks te ontkomen valt. Enkel een drastisch reddingsplan kan wellicht het tij doen keren en de ruimte creëren die nodig is voor ecologisch onderzoek. Vooralsnog kan ingezet worden op een verbetering van de voedselcondities door de aanplant van vruchtbomen, het vermijden van gewasbeschermingsmiddelen die de bodemfauna aantasten en het aanbieden van winterslaapplaatsen in de vorm van nestkastjes en schanskorven.

Dick Klees

SUMMARY

Garden dormouse *Eliomys quercinus*

The garden dormouse is extremely rare in the Netherlands. The last known population is located in the Savelsbos in the south of Limburg. Previously, the species also occurred elsewhere in that region and in Zeeuws-Vlaanderen, the southern part of Zeeland. Its main habitats are calcareous deciduous forests and gardens and orchards near forests. Prospects for garden dormouse in the Netherlands are bleak; the population in the Savelsbos continues to decline year after year.